

М. Т. Теловата,
д.пед.н., професор,
завідувач кафедри бухгалтерського обліку,
*Національна академія статистики,
обліку та аудиту*

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО ЕКОНОМІЧНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ЯК ДОМІНУЮЧА УМОВА ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДО УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. В науковій статті розглянуто та досліджено підходи професійної компетентності викладача, а також сформульовані загальні вимоги до професійної компетентності та структури особистості майбутнього науково-педагогічного працівника згідно переліку якостей.

Ключові слова: професійна компетентність, економічна компетентність, методична компетентність, спеціальна компетентність.

Актуальність теми дослідження. Нові соціально-економічні пріоритети розвитку світової спільноти зумовили суттєві зміни в цілях, змісті та результатах функціонування вищої економічної освіти, орієнтуючи її на підготовку нової генерації фахівців, які мають характеризуватися творчою ініціативністю, конкурентоздатністю та мобільністю для задоволення особистісних, освітніх і професійних потреб, підвищення загальнонаукового, загальнокультурного та професійного рівнів науково-педагогічних працівників, запровадження у навчально - виховний процес нових педагогічних концепцій, сучасних технологій навчання і виховання. Особливо ці проблеми актуалізуються у зв'язку з інтеграцією національної системи вищої освіти в Європейський освітній простір у руслі вимог Болонської конвенції.

Позитивним явищем інтеграційних процесів у сучасній вищій освіті є теоретичний і практичний інтерес науковців до проблеми професійної компетентності науково-педагогічного працівника-викладача, що зумовлено кардинальними змінами в концепції функціонування вищої освіти в сучасному суспільстві, яка висуває нові підвищені вимоги до його особистості, професійної культури та особистісних якостей; передбачає особистісну, професійну та психологічну види готовності до опанування сучасними інноваційними технологіями та здатність творчо їх впроваджувати у педагогічний процес.

Забезпечення «входження» студента вищого економічного навчального закладу як майбутнього творчого фахівця-керівника у світ професійної культури та його оптимальна адаптація до умов професійної діяльності зумовлюють необхідність обґрунтування нової парадигми економічної освіти, яка безпосередньо пов'язана з професійною компетенцією та компетентністю її випускників. При цьому, якщо в якості інтегрального соціально-особистісно- поведінкового феномена майбутнього творчого фахівця (як результату освіти) розглядається поняття «компетенція», «компетентність», то одним із домінуючих напрямків формування майбутнього керівника-управлінця є розвиток професійної компетентності науково-педагогічних працівників вищої економічної школи.

Відомо, що, як правило, науково-педагогічний контингент вищих економічних навчальних закладів формується із випускників або цих навчальних закладів, які мають фах бухгалтер, економіст, фінансист (магістрів-науковців). Саме тому їх традиційна підготовка орієнтована лише на зростання загального наукового або професійного рівня, а не на формування у них культури та основних методик педагогічної діяльності, основ педагогічної майстерності та «озброєння» їх творчою методикою самоактуалізації у цій діяльності.

Отже, переважна більшість науково-педагогічних працівників є, в кращому випадку, лише науковими працівниками, а не педагогічними, що призводить до протиріч в їх педагогічній діяльності: для «науковця» на першому місці є здобуття нового фахового знання, розумова праця в бібліотеці, експерименти в лабораторії, а для «педагога» – генерування, систематизація й аналіз наукової та навчальної інформації, цілеспрямована організація процесу її системного засвоєння студентами, тобто чітко прослідковуються різні цілі та неідентичність професійної діяльності науково- педагогічного працівника – «науковця» і науково- педагогічного працівника-«педагога».

Результат низького рівня психолого-педагогічної підготовленості магістра-«науковця» або фахівця-бухгалтера призводить до суттєвих упущень у професійній підготовці майбутніх фахівців економічних спеціальностей, тому виникає необхідність перегляду підходів до підготовки науково-педагогічних працівників-викладачів для вищої економічної школи у напрямі підвищення їхньої професійно- педагогічної компетентності, яка сьогодні вирішує непрості, широкомасштабні та кардинальні завдання з погляду ціннісно- світоглядних переорієнтацій суспільства, забезпечення духовного блага кожної людини в соціумі. Основним в цих підходах є удосконалення педагогічної діяльності науково-педагогічного працівника щодо його спроможності забезпечувати молоді здатність

до саморозвитку, гнучкості в самореалізації [1, с.27], тобто педагог стає і організатором (режисером), і консультантом, і тьютором.

Аналіз останніх досліджень. У психолого-педагогічній науці проблема формування компетентності науково-педагогічного працівника досліджується в таких напрямках і аспектах, як:

- професійна компетентність педагога (Алексєєва Л. П., Баркасі В. В., Введенський В. М., Добутько Т. В., Дубасенюк О. А., Калінін В. О., Макарова Л. Н., Маркова А. К., Стрельников В., Хоружа Л. Л., Шевчук Л. І.);
- педагогічна компетентність (Адольф В. О., Бездухов В. П., Кузьміна Н. В, Лук'янова М. І., Шаматова Т. І.);
- аутопсихологічна компетентність (Шиян О. М.);
- управлінська компетентність керівників освітніх закладів (Атласова О. М., Тонконога О. П., Мармаза О. І., Семикін І. П., Сорочан Т. І., Третьяков П. І.) та ін.

При цьому, при дослідженні професійної компетентності викладача виділяють підходи:

- 1) *процесуальний*, що включає:
 - > дослідження якості підготовки до навчально-виховного процесу (гностичний і конструктивний компоненти);
 - > дослідження діяльності викладача в навчально-виховному процесі (комунікативний і організаторський компоненти);
 - > дослідження контрольної-діагностичної діяльності викладача (рефлексивний компонент);
- 2) *особистісний*, що включає:
 - < оцінювання знань і вмінь викладача;
 - < мотиваційний компонент;
 - < професійно-значущі особистісні якості педагога;
- 3) *процесуально – особистісний* (комплексний) підхід, що включає дослідження:
 - > педагогічних (процесуальних) умінь викладача;
 - > результатів праці викладача (навченість і вихованість студентів);
- 4) *результативний підхід* – дослідження результативності навчально-виховного процесу, що складається із
 - < ступеня засвоєння студентами змісту навчальних програм;
 - < набуття ними досвіду як репродуктивної так і творчої діяльності в межах конкретного навчального предмету;
 - < зміни емоційно-ціннісного ставлення студентів до змісту навчального предмету і діяльності в певній галузі [2, с.215].

Основний виклад матеріалу. На сьогодні, у визначенні науковцями поняття «компетентність» щодо професійної діяльності педагога немає однозначності. Так, Дубасенюк О. А, розробляючи концептуальну модель професійно-виховної діяльності педагога,

визначає його професійно-педагогічну компетентність як сукупність умінь та спроможність науково структурувати теоретичне і практичне знання і відносить до основних її елементів спеціальну, професійну, методичну, соціально-психологічну, диференціально-психологічну та ауто психологічну види компетентності.

Інші науковці, досліджуючи застосування терміну «компетентність» щодо особистості педагога, пропонують визначати його компетентність як актуалізовану спроможність оптимально реалізувати всі цілі педагогічної діяльності, а також творчо підходити до її організації, що зумовлюється знаннями, навичками, вміннями, засвоєними видами і способами (технологіями) здійснення, а також індивідуально-психічними властивостями викладача (темперамент, здібності, характер, спрямованість особистості тощо) [3, с.90].

Як результат наукових досліджень нами були сформульовані загальні вимоги до професійної компетентності майбутнього науково-педагогічного працівника, що включають:

~ *високу професійну компетентність*, яка передбачає глибокі знання і широку ерудицію в науково-предметній галузі, нестандартне творче мислення, володіння інноваційною стратегією і тактикою, методами вирішення творчих завдань та ін.;

~ *педагогічну компетентність*, яка включає знання основ педагогіки та психології, психофізіологічних аспектів інтелектуальної діяльності, володіння сучасними методами, засобами, методиками, технологіями та організаційними формами навчання та виховання, формування і розвитку особистості вихованця тощо;

~ *соціально-економічну компетентність*, яка передбачає знання глобальних, соціально-економічних і технологічних процесів розвитку цивілізації і функціонування сучасного суспільства, а також основ соціології, економіки та менеджменту і права;

~ *комунікативну компетентність*, яка включає розвинуту літературну усну і письмову мову, володіння іноземними мовами, сучасними технологіями, ефективними прийомами і методами міжособистісного спілкування тощо;

~ *високу професійну і загальну культуру*, яка передбачає науковий світогляд, стійку систему духовних, культурних, моральних та інших цінностей в їх національному і загальнолюдському вимірі [5, с. 41-42].

В якості основних елементів педагогічної компетентності науковець Кузьміна Н.В. виділяє такі її види:

а) *спеціальну компетентність*, яка включає знання

– та досвід виробничої діяльності в межах навчальної дисципліни, що викладається педагогом, та спеціальності, за якою здійснюється підготовка фахівця;

– способів розв'язання творчих завдань, пов'язаних з конкретним виробництвом;

б) *методичну* компетентність, що припускає:

– володіння різними методами навчання, знання дидактичних методів, прийомів та умінь застосовувати їх в навчальному процесі;

– знання психологічних законів, закономірностей і механізмів засвоєння учнями знань і вмінь в процесі навчання;

в) *психолого-педагогічну* компетентність як:

– володіння педагогічною діагностикою;

– умінь будувати педагогічно доцільні взаємини зі студентами та здійснювати індивідуальну роботу на основі результатів педагогічного діагностування;

– знання основ вікової психології, психології міжособистісного і педагогічного спілкування;

– умінь пробуджувати та розвивати у студентів стійкий інтерес до вибраної спеціальності та навчальної дисципліни, що викладається;

г) *диференціально-психологічну* компетентність, що вимагає умінь:

– виявляти особистісні якості, настанови і спрямованість учнів, визначати й враховувати їх емоційний стан;

– грамотно будувати взаєностосунки з керівниками, колегами, студентами;

д) *ауто психологічну* компетентність, яка складається з:

– умінь усвідомлювати цілі, смисл, зміст і результати власної діяльності, своїх здібностей;

– знання про способи професійного самовдосконалення;

– умінь бачити причини недоліків в своїй роботі, в собі;

– бажання самовдосконалюватися, що є ефективним чинником досягнення науково-педагогічним працівником високого рівня професійної компетентності [2, с. 219].

Крім того, структура особистості науково-педагогічного працівника вимагає, на наш погляд, наявності таких основних якостей, як:

- соціальні і загальнолюдські (ідейність, громадянськість, моральність, педагогічна спрямованість і естетична культура);

- професійно-педагогічні (теоретична і методична готовність за спеціальністю; психолого-педагогічна готовність до професійної діяльності; розвиненість практичних педагогічних умінь і здібностей);

- емоційна чуйність; вольові якості; особливості темпераменту; стан здоров'я [6, с. 64].

Отже, професійна компетентність науково-педагогічного працівника вищого економічного навчального закладу має ґрунтуватися на його професійному та особистісному досвіді, сукупності психолого-педагогічних, методичних та інших знань, навичок і вмінь, сприяючи її розвитку і саморозвитку у процесі свідомого особистісного та професійного становлення у педагогічній діяльності.

Для визначення критеріїв та показників професійно-творчого саморозвитку викладача вищого економічного навчального закладу освіти науковцями використовуються такі характеристики, як:

1. *Самостійність*, яка передбачає початок саморозвитку засобами професії, що включає:

– здатність особистості адекватно оцінювати рівень своєї кваліфікації, ступінь професійної навченості, професійну мотивацію, рівень задоволеності педагогічною діяльністю;

– здатність раціонально організовувати й планувати свою роботу, здійснювати саморегуляцію в педагогічній діяльності, наявність організаційних і комунікативних здібностей при роботі в колективі;

– самостійне оволодіння знаннями, вміннями й навичками за фахом, удосконалення професійно-значимих якостей і здібностей, постійна готовність до професійного вдосконалення і самовдосконалення.

2. *Професійно орієнтоване мислення*, культура використовувати прийняті в даній професійній галузі прийоми, методи, методики та технології розв'язання завдань, виробляти тактику й стратегію професійної діяльності, яке включає:

– професійний інтелект;

– культуру професійного мислення;

– раціонально-логічне мислення (здатність до виявлення законів і закономірностей, принципів і правил професійної діяльності; цілісне бачення, системний аналіз, прогнозування, проектування, моделювання та планування власного розвитку в контексті загальної і професійної культури);

– смислово професійну пам'ять (розвинуті мнемонічні здібності, які виконують не тільки функцію збереження значимої інформації, але й функції її активної розумової обробки, встановлення логічних і асоціативних зв'язків);

– вербальні здібності (професійно-семантичне розуміння, вербальне мислення і здатність до словесних аналогій, ерудиція, здатність до взаємозбагачувального професійного діалогу).

3. *Творче ставлення до педагогічної діяльності*, розвинута здатність до інновацій, збагачення досвіду професії за рахунок особисто творчого внеску, що передбачає:

– творчу уяву й інтуїтивне мислення педагога;
– образну професійну пам'ять;
– акторське мистецтво (мовна імпровізація, мистецтво перекладення, здатність до емпатії, багатий арсенал міжособистісного спілкування та ін) [7, с. 67].

Вагоме місце в особистісній характеристиці науково-педагогічного працівника-викладача має його професійно-педагогічна самосвідомість, в структуру якої (за Марковою А.К.) входять такі складники, як:

- 1) усвідомлення ним норм, правил і моделі педагогічної діяльності як еталонів для сприйняття своїх якостей; на основі загальної освіченості складається професійне кредо, особиста концепція педагогічної праці, якими він може керуватися в професійній поведінці;
- 2) усвідомлення цих якостей у інших людей і співвіднесення себе з певним професійним еталоном;
- 3) врахування оцінок своєї поведінки та діяльності з боку інших (студентів, колег, керівництва тощо);
- 4) самооцінювання, в структуру якого входять такі аспекти:
 - когнітивний – розуміння й усвідомлення самого себе, своєї діяльності, спілкування й особистості;
 - емоційний – емоційне ставлення й оцінювання ним самого себе:
 - актуальна самооцінка (сьогоднішні можливості);
 - ретроспективна самооцінка (вчорашні можливості);
 - потенційна і ідеальна самооцінка (майбутні досягнення);
 - рефлексивна самооцінка (оцінювання іншими);
 - поведінковий – здатність до дій та операцій на основі самосвідомості;
- 5) позитивне самооцінювання викладача самого себе в цілому, визначення позитивних якостей, перспектив, створення позитивної «Я» – концепції [8, с.7-8].

Виходячи з того, що основною метою діяльності науково-педагогічного працівника вищого навчального закладу є формування системного підходу до своєї педагогічної діяльності та організації навчального творчого середовища, навчальної діяльності та самостійної роботи студентів, *структура його професійної компетентності* має складатися з двох блоків:

- √ *варіативного (концептуального)*, який є індивідуальним для кожного педагога залежно від конкретної освітньої галузі, в якій він викладає;
- √ *інваріантного*, який не залежить від профілю вищого навчального закладу чи спеціалізації фахівця, якого навчають і є загальним для всіх науково-педагогічних працівників.

Таким чином, лише при наявності високого рівня професійно-педагогічної компетентності випускник вищого економічного навчального закладу може отримати звання «Європейський викладач економічного ВНЗ», чим забезпечить свою конкурентноздатність як майбутнього фахівця.

Висновки

1. Системний аналіз проблеми компетентнісного підходу до формування професійної компетентності науково-педагогічних працівників-викладачів вищих економічних навчальних закладів, виходячи із її багатоаспектності та складності, потребує міждисциплінарного розв'язання.

2. Обґрунтовано, що професійно-педагогічна компетентність науково-педагогічного працівника – це інтегральна характеристика його внутрішньо інтелектуальної та емоційно-почуттєвої роботи, в процесі якої зовнішнє, проходячи через суб'єктність викладача та переломлюючись через її життєвий і професійний досвід, опрацьовується і засвоюється нею, породжуючи педагогічну культуру та формуючи індивідуальний стиль навчально-виховної роботи.

3. Розвиток професійної компетентності викладача визначається динамічним, багатограним і змістовним внутрішньоособистісним процесом, у результаті якого відбуваються зміни в свідомості, самосвідомості, інтелектуальній, мотиваційно-потребній, емоційно-почуттєвій, вольовій та діяльній сферах, життєвих і професійних позиціях; тобто відбувається цілісний професійний саморозвиток, змістовними характеристиками якого є:

- професійна самосвідомість, прийняття себе професіоналом;
- постійне самовизначення;
- саморозвиток професійних здібностей;
- інтернальність;
- самопроекування;
- побудова власної стратегії професійного зростання;
- побудова і реалізація свого професійного життя тощо.

4. З'ясовано, що ефективність підготовки студентів до майбутньої управлінської діяльності суттєво залежить від врахування таких аспектів, які безпосередньо стосуються їх індивідуально-психічних, інтелектуальних і особистісних якостей і рис (тип особистості, темперамент, інтелект, стиль поведінки та спілкування тощо) та компетентності науково-педагогічних працівників.

Список використаних джерел:

1. Терещенко Ю. Н. Генеза взаємозв'язку філософії з педагогікою / Ю. Н. Терещенко // Вища освіта. – 2004. – № 4. – С. 25–29.
2. Свистун В. І. Підготовка майбутніх фахівців аграрної галузі до управлінської діяльності: моногр. / В. І. Свистун. – К.: Науково-методичний центр аграрної освіти, 2006. – 343 с.
3. Козаков В. А. Психолого-педагогічна підготовка фахівців у непедагогічних університетах: моногр. / В. А. Козаков, Д. І. Дзвінчук. – К.: ЗАТ «НІЧЛАВА», 2003. – 140 с.
4. Хоружа Л. Л. Етична компетентність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика: моногр. / Л. Л. Хоружа. – К., 2003. – 351 с.
5. Алексеева Л. П., Шаблыгина Н.С. Интеграционные процессы в образовании и профессионализм преподавателей высшей школы / Л. П. Алексеева, Н. С. Шаблыгина // Содержание, формы и методы обучения в высшей школе: Аналитические обзоры по основным направлениям развития высшего образования. – М.: НИИВО, 2003. – Вып. 10. – 52 с.
6. Шиян О. М. Аутопедагогическая компетентность учителя / О. М. Шиян // Педагогика. – 1999. – № 1. – С. 63-68.
7. Макарова Л. Н. Моделирование системы повышения квалификации преподавателей педвузов и колледжей / Л. Н. Макарова, И. А. Шаров, Н. Е. Копытова, Л. А. Пронина // Педагогика. – 2004. – № 3. – С. 60-68.
8. Маркова А. К. Психология труда учителя / А. К. Маркова. – М.: Просвещение, 1993. – 192 с.

М. Т. Теловата,
д.пед.н., професор,
заведуючий кафедрой бухгалтерского учета
*Национальная академия статистики,
учета и аудита*

**ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ
ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ВЫСШЕГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО
УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ КАК ДОМИНИРУЮЩАЯ УСЛОВИЕ
ЭФФЕКТИВНОСТИ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ
СПЕЦИАЛИСТОВ К УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

Аннотация. В научной статье рассмотрены и исследованы подходы профессиональной компетентности преподавателя, а также сформулированы общие требования к профессиональной компетентности и структуры личности будущего научно-педагогического работника согласно перечню качеств.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, экономическая компетентность, методическая компетентность, специальная компетентность.

М. Т. Telovata,
Doctor of Education, Professor,
Head of the Department of Accounting,
*The National Academy of statistic,.
Accounting and Auditing*

**PROFESIN COMPETENTLY VIKLADACH
VIDAGO ECONOMICAL EDUCATIONAL UNIVERSITY
YAK DEMOUICHE UMOV EFEKTIVNOST PREPARATION
MAYBETH FAVC TO UPRAVLNIYA DIYALNOSTI**

Abstract. In naukovi article razganata Dolce pahadi profesine kompetentnost vkladach, and also formulawin zagalni requirements to profesine kompetentnost osobistosc the structure of the future science-pedagogichnogo prance according to perelka quality.

Key words: profesia competently, economic competently, methodical competently, special competently.